

Isad vaateaknal

Tänavune algupärase lastekirjanduse päeva katuslause „Lastekirjandus vaateaknal“ mõjus esmapilgul irriteerivalt ja paljulubavalt. Mida me vaateaknal näeme? Kas vaateaken peegeldab tegelikkust? On sinna pandud see kaup, mida pood müüb? Muidugi, selles asja mõte ju ongi. Või pannakse sinna küll poes saada olev kaup, aga teatava valikuga. Niisugune, mida ostjale müüa soovitakse? Kaunim, kutsuvam ja kallim? Stockmanni vaateaknal asuv köögikaupade väljapanek ei peegelda üldjoontes eesti kodude kööke. Tundub, et vaateaken väljendab üha sagedamini elustiili, mida kauplus esindab, müüa tahab.

Aga kui te oleksite soovinud loengut vaateakende teemal, oleksite siia kutsunud isand Linnar Priimäe.

Mõte asetada vaateaknale esiletõstmist vääriv (ehkki mitte iga kell tegelikkust peegeldav) pole ka lastekirjandusele võõras. Nimetame seda täna positiivse mudeli loomiseks. Elustiili kauba pakkumiseks. Mulle tundub, et praeguseks hetkeks on kogunenud paras ports raamatuid, milles väärtustatakse vahepealsest ajast enam isa rolli. Mõned aastad tagasi esinesin siinsamas auditoriumis teemaga „Isa metsas, saba seljas“, kus vaatlesin raamatuid, milles kõneldakse üksikvanemaga perest ja mis see lastele kaasa toob. Enamasti on pere poolik seetõttu, et isa on ära läinud ja ehk juba uuegi pere loonud.

Selliseid raamatuid, milles lastel isa üldse pole või on visiitisa, pühapäevaisa, kasuisa, on palju kogunenud. Eks kirjanikud soovi lapsi aidata, et need lugedes erinevaid peremudeleid ja elujuhtumeid näeks, karmiks reaalsuseks valmis oleks, end üksikute hädavarestena ei tunneks. Teisteski peredes on nii, lohutab kirjanik.

Siin on aga omamoodi oht. Isade nuhtlemine lastekirjanduses (kas asja eest või ilma asjata, pole minu otsustada) kujundab lugejas äkki tunde, et nii ongi normaalne. Nii tehaksegi. Naine kasvatagugi üksi lapsi. Ongi tavapärane, lausa ootuspärane asjade käik, et isa elab lastest eemal ja suhtleb nendega harva. Selline pilt on ülekohtune nende isade suhtes, kes isa nimele au teevad. Sestap on hea meel, kui lastekirjandus tõstab esile häid isasid ja väärtustab isa rolli.

Need lapsed, kes pole oma isa näinudki, soovivad vähemasti raamatutes küll enesele väga oma isa. Eriti, kui mõnel lähedasel sõbral hea ja tore isa on. Aare Toikka raamatu „Ruudi“ nimitegelane näeb, milline on tema sõbra Viki

poemehest isa Sass. Taolist tahaks. Ah et kuidas Viki omale sellise papa sai? Ema valis välja. Ruudi on ema sõnutsi armastuse laps. Sassi ta papaks võtta ei saa. „Peab tegutsema, sest magava Ruudi suhu papa ei jookse,“ öeldakse raamatus. Nii korraldab poiss „Suure papakonkursi“, mille „võitja valitakse armsa väikese sinisilmse poisikese isaks“. (lk 65) Võistlejaid ootab ees suspede voor ja intervjuu. „Statuut“ riputatakse poodi üles, et võimalikult palju kandidaate seda näeks.

Maria Parri „Vahvlist südamete“ Lena paneb samuti poodi kuulutuse üles. „Soovin võtta isa. Ta peab olema lahke ja armastama keedetud kapsast, tal võib olla ka muid huvisid, aga peaasi, et ta oleks lahke ja armastaks keedetud kapsast.“ Vastuseks ema küsimusele, mida tütar sünnipäevaks tahab, vastab Lena, et isa. Või jalgratast. Jass Henno Käo raamatust „Mina, emme ja teised“ teab, et tema isa on kadunud ja õhutab emmet uut võtma – neid ju ometi on igal pool. Poiss saab omale isa jõuluringituseks.

Milleks lastel siis raamatus nende eneste arvamist mööda isasid vaja läheb? Enamik ei ole selle peale mõelnud ega oska täpselt öelda. Lena küsib Trillelt: „Muide, milleks isasid üldse vaja on?“ /.../ „Ma ei teadnud hästi, mida vastata. Mis tähendab vaja? Ma polnud kunagi nii täpselt mõelnud, milleks mul isa tarvis on. „Nad ehitavad igasugu asju. Müüre ja muud sihukest.“ Lenal oli müür olemas. „Ja siis nad veel ... eee ... /.../ Nad söövad keedetud kapsast,“ teatasin ma viimaks. Ei mina ega Lena salli keedetud kapsast. See maitseb nagu lima. Isa sööb mu kapsa ära. Tuleb lihtsalt see roheline plöga isa taldrikule toimetada, kui ema parasjagu mujale vaatab.“

Ruudi vajab isa selleks, et koos temaga viikingilaevale pääseda. Lenale meeldib mõte, et keegi tema eest keedetud kapsa ära sööb. Ka Jass ei tea, milleks tal isa vaja on, aga see peab ju olema igal lapsel!

Üks osa kaasaegsest algupärasest väikelastekirjandusest, mida oleme väheke meelevaldselt hakanud kutsuma emakirjanduseks (emade kirjutatud kirjanduseks), kohtub sagedamini ema kui isaga. Isa on justkui taustategelane, kõrvaltegelane. Ega ta väga ei osale lapse ja ema argistes talitamistes või meelelahutuses. Teises osas algupärasest väikelastekirjanduses on isa aktiivselt kohal.

Perega koos elavaid raamatuisasid vaadates näib, et nendega saab nalja ja nende olemasolu pakub turvatunnet. Kui ema paistab lastekirjanduses kui hoolitseja, hellitaja, õpetaja, kasvataja, teenindaja ning üksjagu igav tegelane,

siis isadega koos hakkavad juhtuma naljakad asjad. Kristiina Kassi Petra käib isaga poes, näpus oma kirjutatud ostunimekiri, mida ei saa lugeda, seda peab tõlgendama ja isa teeb seda huvitavate tulemustega. Nad värvivad koos tuba, kelgutavad, isa otsustab ebaõnnestunult doonoriks hakata. Raamatus „Peeter ja mina“ küpsetavad lapsed koos isaga emmele emadepäeva üllatuseks kooki, mis üllatab igakülgselt! Anti Saare „Kuidas meil asjad käivad“ minajutustajal Vasselil juhtub koos isaga samuti valdavalt naljakaid seiku. Nad murravad oma korterisse sisse, panevad narivoodit kokku jne.

Vana aja hea isa käis tähtsalt tööl, koduste majapidamistöödega ta eriti ei tegelenud. Lastega suhtles keelavas-käskivas-kasvatavas rollis. Oli igas mõttes autoriteet, kellele alt üles vaadata. Tänapäeva lasteraamatute isad on toodud mäe otsast alla lapse silmade kõrgusele ja mõnikord lugejale vastutuleku korras tiba naeruväärseks tehtud ja selliseks jäetud nagu Kristiina Kassil näiteks. Eks ole ka Lindgrenil naljakaid isasid. Tjorveni lugude Melker näiteks. Tema kokkupõrked herilastega, veejuhtme ehitus, ülisoolane kalaroog, korstnast varesepesa otsimine ja muud argitoimingud pööravad kähku komöödiaks. Aga sama võimsalt, kui pentsikuid juhtumusi, kirjeldab Lindgren ka papa Melkeri armastust oma lastepere vastu. Tema halvasti varjatud meeleheide, kui lapsed paadiga udusse eksivad ja ahastus, kui ta äärepealt jääb ilma Soolavarese suvekodust – see paneb teda end halva isana tundma. „Milleks teile mina. ma ei suuda võimaldada oma lastele ühtainsat vaikset ja rahulikku suve. Ometi olen ma tahtnud anda teile nii palju, tõepoolest, Malin, olen tahtnud anda teile kõik, mis elus on ilusat, toredat, imelist...“ Siis on tütar Malin see, kes toob esile peamise isaksolemise juures. „Sa oled meie pärast muret tundnud ja see on ainus asi, mis tõsiselt midagi tähendab.“ (lk 256)

Anti Saare raamatus näeme uue aja head isa, kes ei pelga näida pehmo, kui tegeleb lastega ja kodutöödega. Ta eelistab sõita jalgrattaga, peegeldab poiste rõõmuks päikesejänkusid seinale, täiendab lastega koos ajalehefotosid, teeb koos lastega süüa jne. Kokkuvõtlikult – ta pühendab oma poegadele palju seda kõige väärtuslikumat, mida meil on – aega, koosolemise aega. Hea isa ei kannan enam patriarhaalse peremudeli kohustusi ja õigusi.

Ei Kassi ega Saare raamatus juhtu midagi traagilist, mis nõuaks isalt isaksolemise kõrgpilootaži ülesnäitamist. Aga nende vajalikkuses pole kahtlustki.

Kõige uuem ja atraktiivsem kaup meie isade vaateaknal on tulnud välismaalt – Norrast ja Rootsist. Rose Lagercrantzi raamatu „Minu õnnelik elu“

ridadevaheline tekst annab meile ühe mehe liigutava eluloo. Ta on itaallane. Me ei tea, millistel asjaoludel ja kus kohtus ta rootsi neiuga, aga elama asuti Rootsi. Neil sündis tütar Dora. Kui laps oli veel õige väike, tabas ema raske haigus. Naine oli pikalt haiglas, käis vahepeal kodus puhkamas, aga terveks ei saanudki. Kui Dora ema suri, jäi isa pisitütrega Rootsi, ehkki Itaalias on tal suur suguselts ja tõenäoliselt oleks ka rohkem abistajaid. Mees valis üksikisa rolli ja elu tütre kodumaal. Ta saab hästi hakkama. Vajaduse korral võib kutsuda ämma Dora järele vaatama.

Isa oskab öelda õigeid sõnu ja anda kindlusetunnet, kui tütar mingil põhjusel ärevuses on. Sageli aitab ka ainult üks sõna: „Amore...“ Kui aga isa Dora tahtmiste peale sõnagi ei lausu, on tüdrukul teada, ta ei saa neid asju. Mingit vaidlemist ega riidlemist ei paista kuskilt. Siis aga kolib Dora parim sõber ära ja isa peab tulema toime õnnetu lapsega. Tema tütar muutub kurvameelseks, temas lööb välja pealtnäha põhjusetu agressiivsus, ta nutab tühistel põhjustel. Küllap on isa päris hädas. Mis teha, oodata, et ehk läheb üle? Kuidas vanemana käituda? Tark otsus on täita lapse ammune soov ja olla vajadusel olemas, viibida kohal. Tsiteerin raamatut: „Isa päästab teda kogu aeg! Dora ei tuleks kuidagi ilma isata toime. Kui tore, et tal on isa.“ Jah, Dora on õnnelik laps!

Sümpaatset üksikisa kohtame David Almondi teoses „Poiss, kes ujus koos piraajadega“. Tivolis partide õngitsemise atraktsiooni pidav Dostojevski rändab koos tütre Nitashaga, kelle ema järgis oma kutsumust baleriinina ja jättis tütre mehe kasvatada. Tütar on tõrges ja okkiline, nii isa, karjääri tegeva ema kui terve maailma vastu. Stoiliselt talub Dostojevski tütre trotslikkust, tema südames ja karavanvankris jätkub ruumi ka põgenik Stanile. Jätkub ka võõrale lapsele toetavaid sõnu ja hoolt. Jah, küllap peab mees süüa tegema, nõusid ja pesu pesema – olema ema ja isa ja psühholoog ja artist ühes isikus.

Üksikisana peab hakkama saama ka Tuule ja Uku isa Kadri Hinrikuse raamatus „Et head haldjad sind hoiaksid“. Aga ega ta päris hästi ei saa, kuigi Tuule on võtnud osa majapidamistöödest oma õblukestele õlgadele. Majanduslikult on raske. Äärepealt lähevad müüki laste ema kogutud kunstiraamatud. Näib, et õlle jaoks raha ikka jätkub. See on isa jaoks esmane lõõgastusvahend. Õnneks saab mees laste joonistusi vaadates aru, et selline isa ta olla ei taha ning muudab end. Ka ei jää ta vist kauaks üksikuks.

Norra kirjaniku Maria Parri mõlemas raamatus – nii „Vahvlist südames“ kui „Vilgukivioru Tonjes“ kujutatud isad on hoolitsevad ja arusaajad mehed. Autoritaarsust-patriarhaalsust ei paista servakestki. No niisugused naised ja

tüdrukud nagu raamatutes ei laseks patriarhaalsusel peadki tõsta! „Vahvlist südames“ on Trille isal kokku viis last ja naabri Lena. Ta käib praami peal tööl ja peab talu. Seal kasvatatakse lambaid ja kapsast, kindlasti muudki, millest aga juttu pole. Ometi, kui on ilus päev, jätab mees näiteks sõnnikulaotamise ja mängib oma lastega ning sööb vahvleid. Isa sooviks suvel rohkem rõdul istuda ja kohvi juua, aga teostab sellele vaatamata ema otsust mööda igal aastal suveprojekti – ehitab midagi suurt ja keerulist. Isa on heas tujus kui mägedesse pääseb, siis võib temalt küsida asju, mida muidu kunagi ei julge, ja ta naerab peaaegu kogu aeg.“ (101)

Isa on laste tempude suhtes enamasti mõistev. No ja karastunud muidugi ka. Kui Trille ja Lena Noa laeva mehitavad ja onu paadi koos pudulojustega ümber ajavad, lausub isa vaid: „Kurjavaimu Noa,“ ja üritab muiet vuntsi peita. Vaid see, kui ta peab laste pärast muret tundma, teeb teda vihaseks. Näiteks kui lapsed lubatud ajal linnast ei naase, sest neil on tänavamoosekantidena jalgpalli jaoks raha teenides aega läinud, on ta pahane. „Isa läheb kuidagi suureks ja punaseks, kui ta vihane on,“ teab Trille. Lapsed lubavad enam mitte kunagi nii teha ja elukogenud papana mühatub isa: Mis tähendab, et ei tee enam kunagi nii! Sina ja Lena ei tee nagunii sama asja kaks korda. Te mõtlete aina uusi hullusi välja!“ Aga on näha, et ta on nende üle natuke uhke ka. Päeval mil poeg asutab hobuste vanadekodu ja Mäe-Mära praamile talutab, lubab isa, et läheb poja tempude pärast enneaegu pensionile.

Trille saab lõpuks teada, milleks tal isa vaja on. See juhtub pärast seda kui täta-memm sureb ja Lena linna kolib. „Sel õhtul olin ma nii kurb, et ma ei teadnud, mida oma murega peale hakata. Täiesti võimatu oli magama jääda. Isa sai vist sellest aru, sest tükk aega pärast seda, kui ta oli mulle head ööd soovinud, tuli ta minu tuppa. Tal oli kitarri käes. Ma ei öelnud midagi. Isa istus minu voodiservale ja vaikis samuti. Ent natukese aja pärast ta kõhatas ja hakkas mängima. Ta mängis Trille-tralli, täpselt nagu siis, kui ma väike olin. See on päris minu laul ja see on isa tehtud. Kui ta lõpetas, ütles ta, et oli mulle täna uhiuue laulu välja mõelnud, selle pealkiri oli „Kurb poeg, kurb isa“. „Kas tahad seda kuulda, Trille?“ Ma noogutasin vaevumärgatavalt. Ja sel ajal kui maja ümber keerutas talvine tuul ja kõik teised magasid, mängis mu isa mulle laulu „Kurb poeg, kurb isa“. Ma ei näinudki teda peaaegu, sest oli nii pime. Ma ainult kuulsin. Ja korruga mõistsin ma, milleks isasid tarvis on. /.../ „Kas ma ei saa enam kunagi rõõmsaks?“ küsisin ma. „Muidugi saad sa jälle rõõmsaks, Trille-kutt,“ ütles isa ja võttis mind sülle nagu väikese tita.“ (129-132)

„Vilgukivioru Tonjes“ on isa rolli kahtpidi käsitletud – Gunnvaldi ja Tonje isa näitel. „„Miks sina oma isa nii palju armastad, Vilgukivi oru Tonje,“ oli Heidi eile küsinud. Tonje mälub lihapalli. Sellepärast et ta on ometi tema isa? Sellepärast et tal on vahva habe, ja sellepärast et ta teeb ulukilihapalle, kui Tonje kurb on, ja sellepärast et ta hoolitseb tema eest. Isa on justnagu mägi, mõtiskleb Tonje. Alati kohal. Sellepärast ta teda armastabki.“ (lk 171) Lihtne, kas pole? Olla oma lapse jaoks alati kohal.

Tonje isa on enamuse aastast justkui üksikisa ning peab tütre kasvatamise, majapidamise ning talutööga toime tulema. Tulebki. Tema naine töötab keskkonnakaitsjana, jälgib merevee taseme tõusu, ta on kord Gröönimaal, kord kusagil mujal. Isa aga tahab mägedes elada ja lambaid pidada. Kas ta tunneb end üksikuna ja on õnnetu? Mine tea. Igav ei tohiks tal sellise tütreaga küll olla. Aga küllap tunneb ta teise täiskasvanu seltsist ja vastutuse jagamisest puudust. Kui saabub Heidi, märkab Tonje tänutundega, et isa lapsepõlvesõber oskab teda valjusti naerma panna.

Isa kasvatusmeetod sarnaneb vabakasvatusega. Kas on põhjus selles, et nii isepäist tüdrukut polegi võimalik sundida ega painutada või on mainitud vabakasvatus ta selliseks muutnud – mine võta kinni. Kahtlustan siiski pärilikku isepäisust. Tonje on vabakasvatuse õnnestunud vili, sest ta võtab ka vastutuse. Ta hoolib inimestest. Ta teab, mis on tähtis: „Tähtsad on hoopis kodu ja sõbrad ja isad ja emad ja viulimäng ja mäed ja jõgi ja meri, mis tõuseb. Mitte raha.“

Imetlusväärne on isa reageering tütre personaalsele võitlusele Heidiga, kes ähvardab puht trotsist oma isa vastu Vilgukivi oru idüllilõhkuda. Nimelt tahab Tonje Heidiga rääkida. Too ei lase teda tuppä. Tonje otsustab mitte lahkuda, kuni ta on oma tahtmise saanud. Algab positsioonisõda, milles kaks kanget kumbki järele ei anna. Tüdruk jääb trepil tukkuma. „Äkitselt puudutab keegi õrnalt tema põske. „Kas sa ei tahaks nüüd koju tulla, Tonje?“ See on isa. Ta vaatab kutsikat ja kinnist ust. Tonje raputab pead. „Ahah,“ lausub isa. Ta läheb minema ja on poole tunni pärast tagasi, ja tal on kaasas Tonjele termosega suppi ja kutsikale kauss külma toiduga ning paar sooja tekki. „Sul võib pikk öö tulla,“ seletab isa ja noogutab peaga kinnise ukse poole. „Usu mind.“ Naeratades puudutab ta nimetissõrmega Tonje ninaotsa ja longib künkanõlvast alla. „Minu issi,“ sosistab Tonje malbalt ja saadab teda silmadega seni, kuni ta ilusasti koju jõuab.“ Isa laseb tütre oma võitlus ise lõpuni võidelda ega sekku. Õhtul istub isa sõnagi lausumata Tonje voodiserval. Tonjel on käsi sidemes, aga ega ta sellepärast ei nuta. Ta nutab sellepärast, et elu on täiesti kohutav. Ta nutab sellepärast, et Gunnvald lebab haiglas ega pääse enam kunagi oma koju.

Ta nutab sellepärast, et Heidi müüb talu Klaus Hagenile. Ja kõige rohkem nutab Tonje sellepärast, et ta on alles väike tüdruk, kes ei saa selle takistamiseks mitte midagi ette võtta. /.../ Siis viskub Tonje isa sülle ja nutab veelgi rohkem.“ (185)

Igal isal on võimalus saada vanaisaks. Kas topeltisa olles midagi muutub ka? Indrek Koff on vaateaknale seadnud vanaisa. Raamat „Kui ma oleksin vanaisa“ tuleks teha kõikidele meestele kohustuslikuks kirjanduseks, et nad taipaksid, mis on laste jaoks tegelikult tähtis. Olen küsinud seda raamatut tutvustades poistelt, millised vanaisad nad oleksid, kui aeg kord sealmaal on. Üks osa vastajaid loeb üles hulga asju, mida nad oma lapselapsele ostaksid. Alati on ka neid, kes ütlevad, et nad mängiksid lapselapsega.

Koffi vanaisakuvandis on hästi palju mängulist. Ta loob oma kodust ja aiast oivalise mängumaa. Ta kordab ikka ja jälle üle, et tal vanaisana ei saaks mängides iial ei aeg ega jaks otsa. Need on vanaviisilise mekiga, põlised ja ajaproovile vastu pannud tegevused, tunded ja väärtused, mida autor edastab. Ajaksime juttu, lapsed läheksid õue mängima, meile meeldiks õues palju rohkem kui toas, roniksime puude otsas, käiksime niisama metsas luusimas, õhtuti teeksime lõket, räägiksime põnevaid lugusid, vaataksime tähti, kuulaksime merekohinat, meil oleks põlved ja küünarnukid kogu aeg katki, me jookseksime paljajalu vihma all jne. Kui üks isa (või vanaisa) poolegi raamatus nimetatust oma lastele eluteele kaasa annab, on see väärtuslik pagas, kust on rasketel hetkedel võimalik tuge ammutada.

Vaateakna-isad on uut tüüpi isad, kes saavad hakkama ka üksi last kasvatades. Nad on osavad majapidamistöodes, nad on hoolivad, mängulised, mõistvad ja alati kohal nagu mäed.